

A „múlt használata”.

Gábor Felicia *Csángó élet* című könyvéről²⁶⁶

A lujzikalagori születésű Gábor Felicia könyve alapvetően pesszimista hangvétel-lel kezdődik. Előszavában olyanokat olvashatunk a csángókról, hogy ez a nemzet „a szemünk láttára pusztul ki”, meg hogy „elkerülhetetlen a kihalás”. De aztán a könyv következő 220 oldala arról szól, hogy „átmentés”, „szeretném, ha nem tűnne el nyomtalanul”, hogy „harcolni akarok”, meg hogy „a tett és mögötte a hit az igazi erő”. Tehát a borúlátás és a bizakodás küszködik itt egymással, vajon melyik lesz a győztes? Bizonyára mindkettő. A „tudom, hogy nincs remény” szorongása és a „legalább tudjuk, hogy mit veszítünk” reménykedése. „Mert így tudom – ahogy Gábor Felicia megfogalmazta – használni a múltam.” (25. kép)

Sokféle szálból van szöve tehát ennek a könyvnek a szöve. A valamikor Lujzikalagorban, ebben a Bákó melletti nagy, csángómagyar faluban élt család – mint közülük oly sokan – földrajzilag háromfelé szakadt: egy részüket Magyarországra, egy részüket Olaszországba vetette a sors, de maradtak a Beszterce és a Szeret mellett is. Van módja tehát a szerzőnek az összehasonlításra, a párhuzamok megvonására, olykor a találkoztatásokra is.

Néhány esztendővel ezelőtt egy a *Magyar Naplónak* készített interjú során azt kérdeztem Gábor Feliciától, hogy ha – mint mondja – „emlékeinek eddig csak a *morzsját* írta meg”, miről, mikről írna még szívesen, mert első könyvét olvasva úgy éreztem, hogy a falubeli dolgokról, a gyermekkorról, a hazai emlékekről szóló részek a legszínesebbek, a legmélyebbek. Van-e még ezekből tartaléka? Akkor azt válaszolta: „Kezem mindig írásra kész. Mert írni van mit. Csak magamba kell nézmem, hogy általam, életem által, bepillantást adjak, a csángók életébe.” És íme most itt van az újabb könyve, a *Csángó élet*. Többféleképpen lehetne ismertetni, méltatni. Szívesen írnék a stílusáról, melyben a szerző jórészt megtalálta a lujzikalagori tájnyelv és a magyar köznyelv közötti arany középutat, dicsérhetném szerkesztői készségét, ahogyan finomhegyű ecsettel rajzolt akvarellekként festi elénk a „csángó élet” mozzanatait. De mert egy tudományos folyóirat néprajzi számának olvasóival szeretném megismertetni Gábor Felicia könyvének értékeit, elsősorban a hagyományos „csángó” élettel, anyagi és szellemi műveltségükkel foglalkozó fejezeteiről, elemeiről írok. Mintha egy „csángó életről” szóló hiteles beszámolót „cédu-láznék” a kutatás számára.

A csaknem félszáz fejezetben tucatnyi témakört találtam. Van, amelyikkel csak futólag foglalkozik, és van amire – különböző formában és helyzetben – többször

266 Gábor Felicia: *Csángó élet. Kísprózák, versek*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Budapest, 2015. 228 p. + 25 fénykép.

is visszatér. Más talán másként csoportosította volna ezt a sok-sok érdekességet, én ebben a formában találtam hasznosíthatónak.

A *település történetéről* szóló részben jóleső érzéssel olvastam a Katolikus Lexikonból idézett, Kalugarpatakaról szóló szövegemet, merthogy oda az én tollamból került. Jól kiegészíti ezt a Petrás Incze Jánosról szóló emlékezés, aki többek között ránk hagyta a lujzikalagoriak eredménytelen küzdelmének emlékeit, amit egykori szabadparaszti kiváltságaik visszaszerzéséért folytattak a bojárokkal. Nagyon érdekes, kissé már folklorizálódott mozzanatait találjuk a könyvben a Kalagorból az első világháború után kényszerűségből a Fekete tenger mellé „csángált” kirajzásokról, ahol egy új, Ojtoz nevű települést hoztak létre.

A különböző *helyek és helynevek* át- meg átszövik a könyvnek szinte minden fejezetét. Itt van a vízről szóló írás, ami a legfontosabb és leghagyományosabb víznyerő hellyel, a kúttal is foglalkozik. Amibe gyermekként belehajolva „*eszébe jutott az a sok mese, amelyeket a kút szellemeiről hallott*”. A csángók életében hagyományosan központi helyet foglalt el a kút és a körülötte lévő tér. „*A kútnál állt meg a busz, a kútnál talákoztunk a többiekkel, a kútnál randiztak a fiatalok. A kútnál adták az elpirult leánykáknak az első csókot... A kútnál talákoztak a szomszédok, s adták-vették a friss híreket. És – halljunk oda – még inni is lehetett*” belőle. Aztán fontos hely volt a *kálvárea*, ahová nyaranta feljöttek *zarándokolni*, hogy imádkozzanak az esőért, de talán még fontosabb a *ház*, s annak legékeesebb része: a *nagyház*. Amit valamikor nem kellett bezárni, elég volt ha az ajtónál keresztbe tették a víz-hordó *koromislát*, de újabban már kulcsra zárják, mert „*annyiféle ember jár, annyi idágány van már*”. „*Minden úgy áll bent, ahogy gyerekkoromban* – írja a hazalátogató szerző – *csak a rangya apadt el*”, vagyis a szép rendben fölrakott textilhozomány, az *észre*. És a hagyományos falra való szötteket cserélték le Törökországból való falvédő *kárpéttára*, amin „*valami őz van*”. Mert az „*anyámnak jobban tesz, amolyan várost*” – írja Felicia, mint aki már bele is törődött ebbe a helyzetbe. És végül itt van a rangban legutolsó hely, az illemhely, amit ugyancsak megtisztel az emlékezet. Ahová „*gyermekként rémálom volt éjszaka kimenni, esőben, hóban, sötétben, három, négy, ötévesen félálomban bóklászni...*” Aminek nemcsak éjszakai megközelítéséről, de használatáról is külön tanulmányokat lehetne írni. S arról is, hogyan „*fejlődött*” pottyantósból ülőkésé, ülőkésből „*tisztaszobaként*”, szöttesekkel feldíszített *vecsová*, hogy aztán a szép, hagyományos szöttesek innen is száműzve, felkerüljenek a *hiuba*.

De nemcsak a kiválasztott helyek ismertetése, hanem Lujzikalagor *helynevei* is számottevő változatosságot, értéket jelentenek Gábor Felicia könyvében, amikből mintegy tucatnyi található a különböző írásokban elszórva, magyarságukkal – *Szinyiszló, Kálvária, Patakfaja(feje), Dobogó, Bérc, Háromkereszt* stb. – is igazolva, hogy milyen etnikum adott itt nevet elsőként a patakoknak, erdőknek, hegyeknek.

Talán a *rokonságáról* ír a legnagyobb szeretettel a családjától, testvéreitől eltávolodva, *elcsángálva* élő szerző. *Tátókájáról* (édesapjáról), akiről *nagytatája* is eszébe jut, szigorú, és jóságos, mindentudó, mindenre ügyelő *édesanyjáról*, aki tizenegy gyermeket szült erre a világra, s akiből tizen szóródtak szerte a nagyvilág-

ba. Ahogyan odahaza nevezték őket: *Mimi, Andri, Petri, Felicsi, Viri, Ángyi, Mari, Lili, Jáni, Lucsi*, s a kis Gabi, aki másfél évesen meghalt. Megtudjuk Feliciától, hogy ki hol és hogyan boldogul, persze mindegyik másként, mivel a hagyomány rendje már nem segíti őket. Milyen tanulságos volna egyenként, módszeresen számba venni mindegyikük sorsát!

A rokonság alkalmi összefüggései az *ünnepekhez* igazodtak, elsősorban a családi eseményekhez. Ezek jó alkalmat szolgáltatnak a hagyományos ételek bemutatására, mindenekelőtt a *málé*, vagyis a *puliszka* készítésének „költői” részletezésére a vízforralástól a kukoricaliszt szitálásán, a meghintésen, a habaráson keresztül a lapítóra való kiborításig és a cérnával való szeletelésig. Minden eszköznek, minden mozdulatnak megvan a módja, a technikája, s az egész szertartásnak a költészet: *benne a föld íze, a nap melege, az őseim lelke... s ha megesszük, jóllakunk*. Különbözik a kukorica – Lujzikalagorban *puj* a neve – csángók legfontosabb tápláléka, és Gábor Felicia bemutatja teljes ismeretanyagát a természetstől, a belőle készült ételekig egészen odáig, hogy a kollektivizálás veszterhes időszakában – félretéve a hagyományos paraszti világ erkölcsi gátlásait – miként „lopták” elvett földjeikről a termést. Még izgalmasabb volt a pálinkafőzés, mert azt titokban kellett főzni, színes lepedők között, mert a művelet tilosságához szinte hozzászoktak a kommunizmus idején. Olyannyira, hogy „*talán beidegződésből, vagy talán mert nem illeendő, anyám még most is lepedők között főzi*”. Feltűnnek a múltból az üstöket foltozó, javító, igazító cigányok is, akikkel a szerző emlékei szerint az idős kalagoriak még magyarul beszéltek.

Sok szó esik a *hagyományos viselet* darabjairól, természetesen csak a fehérnépekéről, hiszen a férfiak már jóval a szerző születése előtt felhagytak a házilag készített ruhadarabok hordásával. De az asszonyok, akik otthon ültek, legföljebb Bákóba jártak a piacokra, itt is tovább őrizték a hagyományt. Sokáig gondjuk volt, hogy milyen *serváttal*, szóttos zsebkendővel menjenek a misére, mert arra ültek, arra térdepeltek, udvarlaskor azzal paskolta a legény a szemrevaló leány fenekét, esküvőre pedig azzal (is) díszítették a *nyirászat*, vagyis a menyasszonyt. Megismerhetjük a *szövési műveleteinek* részleteit, amit egy magára valamit adó nagybacska lánynak még az 1980-as, 1990-es években is a gyakorlatban kellett megtanulnia, persze nem mindig szívesen. A gyermek Felicia is így fogadta édesanyja bejelentését – *holnap felteszem a szöveget* –, hogy: *jaj, jaj*. Mert mire számíthatott ez után „*hajcs egy csövet, árnád mág a döszkát, adj egy orsót, ad csak ide a szuvejkát*” (vetélt). De hát csak így – sokszor keservesen – tanulta meg a leánygyermek az asszonyi munkát. Bőségesen foglalkozik Felicia a lujzikalagori magyarok hagyományos *ünnepeivel*, mint a *húsvét*, a *karácsony*, az *újesztendei urálás*, továbbá az *elsőáldozás* és az *esküvők*. Ezeknek az ünnepeknek megvannak a maguk formális szabályai, amik nagyon lassan, csak nemzedékről nemzedékre változnak, de vannak állandónak tűnő, a hagyományos értékrend mélyebb rétegeiben gyökerező ünnepi filozófiák. Ahogy a lujzikalagori nagyapa megfogalmazta: „*Bőjti időben ne azt nézd, hogy mit ne tegyél, nézd azt, hogy mit tehetsz. Magadért, a családodért. Hozz áldozatot, de ne megvonással, hanem odaadással. És húsvétkor, amikor a bőjtnek vége,*

érezd: van gyümölcse a törődésnek, a bõjtnek.” Még bensőségebb az *elsőáldozás* élményének leírása úgy, ahogyan vele történt: közösségi élmény egyéni benyomásokkal tarkítva. Az esküvő – esküvőjük – rendkívül szétszórt volt, valóságos összehasonlító tanulmány. Megtartották férjének szülőfalujában, a délvidéki Doroszlón, a polgárit Budapesten ahol laknak, aztán Lujzikalagorban is, Felicia családja körében. Ami alkalmat adott a szerzőnek arra, hogy összehasonlítsa a „csángó lakodalom”, a *nunta*, időbeli változásait, s a régi, több napig tartó lakodalom emlékeinek föllevenítésével. Két naptári ünnep következik, mindkettő sajátosan moldvai: a *karácsony*, amiben szinte minden más, mint a Kárpátokon belül. Megtudjuk, hogyan lehet ünnepelni karácsonyfa – mert az csak újabban jött szokásba –, meg mértéktelen ajándékozás nélkül, várakozással, ünnepi étellel, szívből jövő „*megénekléssel*”. És végül az „*urálás*”: amiből talán éppen Lujzikalagorban őrizték meg legtovább a szokás magyar nyelvű formáját. De hogy e téren se csak a jelenség bemutatása történjék, a szerző felillantja: miként *urálnak* az Olaszországban vendégmunkáskodó csángók, *galuskával, kecskével, népviseletben, ostorral, kolomppal, medvével...*

A csángó élet legtöbb elemét talán a *hagyományos értékrend* megjelenítése, változásainak – főként eróziójának – bemutatása során találkozunk a könyvben. Előszörként édesanyja ízlésén méri, akinek „*gyönyörű, lánykorában szótt kovortjánál jobban tetszik egy török kárpetta*”, s azzal cserélte le, merthogy „*ez amolyan városi*”, hiszen összes, városba került húgánál „*ilyen kárpetta van a nappali falán*”. Aztán a női fejekre való kendők sorsát tekinti át a *kerpától*, amiről le lehetett olvasni, hogy viselője *férjezett, vagy éppen arra készül, hogy idősebb, vagy gyermek talán, a tulpányig*, s azoknak is a *nagyvirágos libés* – Líbiából hozott – változatáig, sőt annál is tovább! Mert ahogyan kiszorította a háziszóttos *kerpát* a gyári és bolti fejkendő, a *tulpány*, azt pedig a ríkítóan virágos *libés tulpány*, amiért veszték meg a fehérnépek, mert mindegyik „*azt találta gyönyörűnek. Lázban égtek az asszonyok, aki egyet beszerezett, a következőre gyűjtött. A tulpányláz elárasztotta egész Csángliát*”. Aztán – még Felicia leánykorában – elveszett a *tulpány* is, elszállt, mint a hajnali köd. *Eltött* az idejük, akárcsak a *szóttos lepedőké*. Amikbe a csángó asszonyok beleszótték az egész világukat, miként nagyapja tanította neki: „*mikor szövik, úgy szövik, hogy tanulták, öregjeink tették bele, mit láttak. [...] Mikor rianezel egy ilyen darab lépádőrá, örökké az jusson ászedbá, hoj az a nük kártcsénk*”, vagyis könyvünk, „*kázekvál szótt kárcsá*”. Amit Felicia nagyapja, édesanyja tanítása nyomán nemcsak el tud olvasni, de a tanulságát is megfogalmazza: „*Nincs ábécénk, nincs leírt történelmünk. De vannak szótteseink, amelyeket elolvasni csak mi tudunk*”. Persze nemcsak a tárgyi emlékek megbecsültsége kopik, hanem a közösség önvédelmi, önsegítő képessége is. Hiányzik – lehet hogy csak más helyekhez képest – a segítő egyház, olyannyira, hogy aki a közösség legelesettebbjeit akarja gyámolítani, annak már számítania kell a falu helytelenítő „*kibeszelésére*”.

Gábor Felicia nem hiába tanult Szegeden magyar irodalmat, amíg el nem keserítették onnan, könyvben is sokat foglalkozik közvetve, vagy közvetlenül a moldvai – közelebről a lujzikalagori – *magyar nyelvvel*. Már maga a könyv szövege egyfajta példa arra, miként lehet beemelni ezt az archaikus tájnyelvünket az irodalmi

szférába. Megoldásai általában sikeresek, legalábbis az én csángókra hangolódott fülemnek. Hanem a *Köszönési formák Lujzi-Kalagorban* fejezet valóságos gyöngyszeme annak, hogy a közülük való szerző milyen, nyelvészeti szempontból is példamutató anyagot közölhet, amire egy kívülálló lingvisztikai szakembernek talán kevesebb esélye lenne. Ilyenekből kellene minél többet írnia a szerzőnek, mert ezt nagyon kevesen tudják ezzel a beleérzéssel rögzíteni. Sokat mond, hogy a kapun való belépéskor kötelező megszólítási formát: „*Mit scsánnak?*” – még a telefonáláskor is megtartják. Részletes, több mint 300 tételt tartalmazó *szószedet* zárja a könyvet, ami nem csak az olvasó szövegértését segíti, de nyelvészeti szempontból is érték, bár a legtöbb szócikk csak hangtani sajátosságában tér el nemcsak a magyar köznyelvtől, de más tájak moldvai magyar tájnyelvétől is.

Külön kell szólnom a könyvet záró 25, a lujzikalagori rokonságot bemutató fényképről, amik még ilyen törpe formában is nagy értéket képviselnek. Kivételesen beállított, családi összefüggésű, vagy műteremben készült felvételek, még véletlenül sincs köztük életkép. Így „csak” a viseletnek, vagy mondjuk úgy az öltözetnek – s egy jó nagytól a részleteinek – változásait tudjuk felismerni. Növelné értéküket, ha datálva lennének.

Ebben a sommás ismertetésben elsősorban a néprajztudomány szempontjából igyekeztem értékelni és bemutatni Gábor Felicia *Csángó élet* című könyvét. Természetesen írhattam volna az olvasás során felmerülő műfaji kérdésekről, valamint stílusa szépségeiről, de az már egy másik recenzió témája lehetne. Mégsem állhatom meg, hogy ne utaljak az íráskészség esztétikai vonatkozásaira, irodalmi értékére. Ezek legszebb darabja – ízlésem szerint – az *Új csizmáról* szóló remek kis írásmű, ami arról győz meg, hogy be lehet egy néprajzi témát mutatni – akár Móra Ferenc vagy Móricz Zsigmond szintjén is.